

Suomalaisia aapisia Agricolasta nykyaikaan

Lastenkirjainstituutti
Tampere

A

Kannen kuva:

Haavio, Martti: *Kotiaapinen*. Laatineet Martti Haavio, Aili Konttinen, Ohto Oksala.

Kuvittanut Erkki Koponen. 18. painos, WSOY 1963 (takakansi).

1. painos ilmestynyt 1937.

Suomalaisia aapisia Agricolasta nykyaikaan

Ensimmäinen aapinen, Mikael Agricolan *Abckiria*, ilmestyi vuonna 1543. Se sisälsi rukouksia, uskontunnustuksen ja sakramentit sisältävän lukemiston mutta myös aapisosan aakkosineen ja tavausharjoituksineen sekä tietoa lukusanoista. *Abckiria* palveli kahta tarkoitusta: sen lisäksi että papit käyttivät sitä apuna johdattaessaan kuulijoita kristinopin alkeisiin, sitä käytettiin myös suomenkielisissä kouluissa lukutaidon opetuksessa. Sitä pidetäänkin ensimmäisenä suomalaisena lastenkirjana. Agricolan *Abckiria* ei sisältänyt varsinaisesti kuvitusta, mutta nimiösvulla ja lukukappaleiden alkukirjainten yhteydessä oli koristeita.

Antiikin aikana kukkoa pidettiin elämän ja valppauden symbolina. Aapiskirjan kukon kuva voidaan jäljittää ainakin 1500-luvun lopulle ja se pohjautuu kristilliseen symboliikkaan. Alussa tornin huipulla oleva kukko viittasi hengelliseen valoon, mutta kun kukko laskeutui huipulta, myös sen symboliarvo muuttui. Kukosta tuli kehottava ja neuvova opettaja ja aapisen sisältämän opin vertauskuva. Kukolle kuului viitsa, sittemmin karttakeppi, mutta myös erilaisia palkintoja jaettavaksi.

Suomalaisissa aapisissa kukko on esiintynyt 1700-luvun alkupuolelta lähtien. Kukko on pysytellyt mukana vuosikymmenestä toiseen: välillä kannen ainoana kuva-aiheena, välillä lasten joukossa tietoa jakamassa. Uudemmissa aapisista kukko on kuitenkin saanut väistyä muiden hahmojen tieltä.

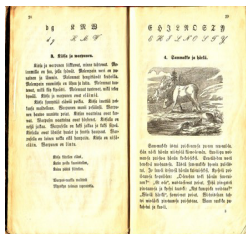
Lastenkirjainstituutin aapisnäyttely koottiin ensimmäisen kerran vuonna 1989. Vuonna 2018 päivitetty näyttely sisältää esimerkkejä myös 2010-luvun aapisista. Tällä hetkellä näyttely koostuu 38 erilaisesta aapisesta, jotka muodostavat kuitenkin vain osan Suomessa vuosien saatossa ilmestyneistä aapisista. Näyttelyluettelon uudistamisesta vastasi Heidi Juopperi (Lastenkirjainstituutti 2018).

Abetiria.
 Michael Agricola
 Chriftiano Ga-
 lutem,
 Oppe nye manahila noeti /
 Jolla onni Sypden roori.
 Jolla onni fittiri / a nelli
 oton taddaba Benuen fadu.
 Luti / fi Sodon harnetae /
 mure Giffus ten en lo boderu.
 Aa fi fi baya Lepi nefe /
 Alca opfi lman efe.
 Nife miffa Etema ains /
 nin Jafus finun Amosna laue.

Esillä näköispainos Mikael Agricolan Abckirian eri painosten säilyneistä katkelmista. Toimittanut Aarni Penttilä.

1. painos ilmestynyt 1543.

Mikael Agricolan Abckiria on ensimmäinen suomalainen aapinen. Yhtään Abckiriaa ei ole säilynyt kokonaisena, vaan näköispainokset on koottu kolmesta eri aapisesta säilyneistä kappaleista.

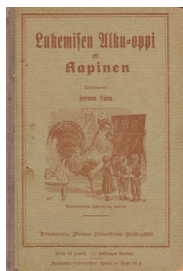

Kodin ja kansakoulun tarpeeksi.

Esillä 19. painos. Weilin & Göös 1890.

1. painos ilmestynyt 1866.

Jaakko Länkelän Ensimmäinen lukukirja ja aapinen noudattaa niin sanottua kirjoituslukumetodia. Ensin opetellaan kirjaimet ja vasta sen jälkeen lukemaan.

3. LUKEMISEN alkuoppi eli Aapinen. Kotia ja kiertokoulua varten.

Toimittanut Herman Ojala. Kuvittaneet Otto Behrens ym.

Esillä 16. lyhennetty painos. WSOY 1919.

1. painos ilmestynyt 1890.

Lukemisen alkuopista ilmestyi sekä laajennettu että lyhennetty versio.

Kummassakin oli kristinopin pääkappaleet ja laajennetussa aapisessa lisäksi Raamatun kertomuksia.

4. OPI ilolla lukemaan ja kirjoittamaan!

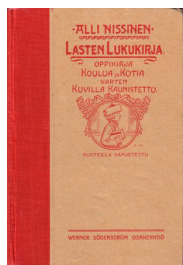
Lasten kuvakirja, aapinen ja lukukirja. Kodin ja koulun avuksi, lasten huviksi ja hyödyksi.

Toimittanut K. Einiö [= Karolina Enroth].

Esillä 4. painos. WSOY 1914.

1. painos ilmestynyt 1896.

Opi ilolla lukemaan ja kirjoittamaan! -aapisessa tarkoituksena on keskustella kirjan kuvituksesta, johtaa kuvista äänne ja opetella kirjoittamaan sen merkki eli kirjain.

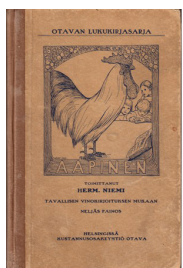
5. LASTEN lukukirja. Oppikirja koulua ja kotia varten.

Toimittanut Alli Nissinen. Kuvittaneet Alexander Federley ja Wilhelm Meyer. Nuottiliite Anna Sarlin.

Esillä 5., täydellisesti uudistettu painos. WSOY 1916.

1. painos ilmestynyt 1899.

Aakkosten opettelu alkaa Lasten lukukirjassa o-kirjaimesta. Lukukirjaimet on painettu antiikva- ja fraktuurakirjaimin sekä pystyin kaunokirjaimin. Aakkosluettelossa esitellään myös vinot kaunokirjoituskirjaimet.

6. AAPINEN. Tavallisen vinokirjoituksen mukaan.

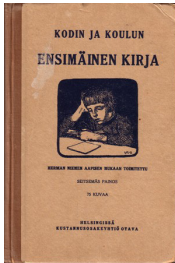
Toimittanut Herm. Niemi. Kuvittanut Esther Hjält-Cajanus.

Esillä 4. painos. Otava 1915.

1. painos ilmestynyt 1902.

Aapisessa opetellaan lukemaan ja kirjoittamaan vinoja kaunokirjoituskirjaimia.

A

7. KODIN ja koulun ensimmäinen kirja.

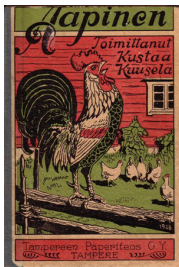
Toim. Herm. Niemen aapisen mukaan. Toimittanut H. Genetz.

Kuvittaja Ester Hjelt-Cajanus.

Esillä 7. painos. Otava 1917.

1. painos ilmestynyt 1904.

Kirjan perustana on ollut Herman Niemen vuonna 1902 ilmestynyt aapis-pari, jota Hilma Genetz on laajentanut eri kertomuksilla.

8. KUVA-AAPINEN.

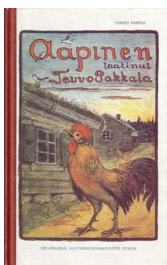
Lasten ensimmäistä opetusta varten : suppeampi laitos.

Toimittanut Kustaa Kuusela. Kuvittaja Alexander Federley.

Esillä 17. painos. Tampereen Paperiteos 1924.

1. painos ilmestynyt 1904.

Aapisesta julkaistiin sekä lyhennetty että laajempi laitos lasten ensiopetusta varten. Tätä aapista käytettiin 1940-luvulle saakka korjattuina ja lisättyinä painoksina.

9. PAKKALA, Teuvo: Aapinen. Kuvallinen.

Laatinut Teuvo Pakkala. Kuvittaneet Venny Soldan-Brofeldt ym. Esillä 2. painoksen (1910) näköispainos. Otava 1984.

1. painos ilmestynyt 1908.

Myös Teuvo Pakkalan aapinen noudattaa kirjoituslukumetodia. Lukemisto-osuus käsittää erityisesti kansallista ainesta ja sisältää muun muassa Onnimanni-loron.

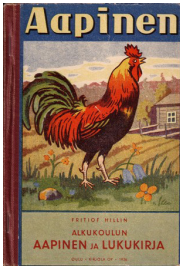
10. TARKIAINEN, Viljo: Aapinen.

V. Tarkiainen. Kuvittanut T. K. Sallinen.

Esillä 3. painos. Valistus 1921.

1. painos ilmestynyt 1910.

Vuosisadan vaihteessa alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota aapisten visuaaliseen ilmeeseen. Monet taiteilijat, kuten tässä tapauksessa Tyko Sallinen, saivat tehtäväkseen kuvittaa aapisia.

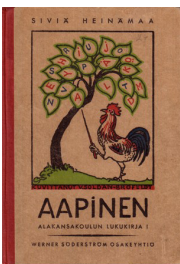
11. HILLI, Fritiof: Alkukoulun aapinen ja lukukirja alkeisoppeineen.

Suppeampi laitos.

Esillä 10. painos. [Tekijä] 1936.

1. painos ilmestynyt 1916.

Fritiof Hilli uudistaa äng-äänteen tavujaon ”ren-gas” -tyyliseksi tämän aapisen myöhemmässä, vuoden 1929 versiossa. Vuoden 1916 painoksessa rengas tavutettiin ”reng-as”.

12. HEINÄMAA, Siviä: Aapinen.

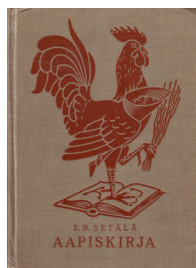
Kuvittanut V. Soldan-Brofeldt.

Esillä 9. painos. WSOY 1936.

1. painos ilmestynyt 1928.

Siviä Heinämaan aapinen ei noudata mitään tiettyä opetusmetodia. Keskeisellä sijalla on Zacharias Topeliuksen tuotanto tai ainakin sen henki.

A

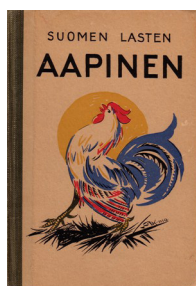
13. SETÄLÄ, E. N.: Veikon ja siskon aapiskirja. 1 : Aakkoset.

Kuvittanut linoleumikaiverruksilla Eric O. W. Ehrström.

Esillä Koulupainos. Otava 1930.

1. painos ilmestynyt 1929.

E. N. Setälän aapinen ei opeta kirjoittamaan, vaan pyrkii kehittämään lasten lausetajua ja tarjoamaan korkeatasoista luettavaa. Lukemistossa on muun muassa Tolstoin kertomusten mukaelmia. Aapisessa on mustavalkoinen linoleumi-leikkauskuvitus.

14. SUOMEN lasten aapinen. Alakansakoulun lukukirja 1.

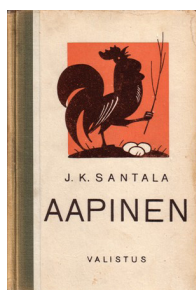
Toimittaneet F. A. Hästesko, Jaakko Laurila, Juho Jussila, Severi Kantola.

Kuvittanut Veli Kalima.

Maalaiskuntien liitto 1929.

Esillä 1. painos.

Suomen lasten aapinen tarjoaa lukuharjoitusten ohella faktatietoa aikansa uusista keksinnöistä. Vieraat kirjaimet opetetaan automerkkien avulla.

15. SANTALA, J. K.: Alakansakoulun aapinen.

Laatinut J. K. Santala. Kuvittanut Martta Wendelin.

Esillä 3. painos. Valistus 1935.

1. painos ilmestynyt 1930.

Juho Kustaa Santalan aapisen tarkoitus on sekä opettaa lukemaan että kasvattaa lapset hyvään elämään. Kielen äänteet johdetaan ihmisäänistä, ei luonnonäänistä.

16. KODIN ja koulun ensimmäinen kirja.

Niemen-Genetzin mukaan toimittanut Linda Pylkkänen.

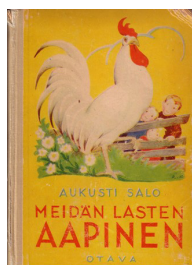
Kuvittanut Martta Wendelin.

Esillä 14. painos. Otava 1940.

Uudistettu laitos, 1. painos ilmestynyt 1931.

Tässä aapisessa ei enää käytetä vanhanaikaisia fraktuurakirjaimia.

Myös kuvitusta on uudistettu ja lukemistossa on muun muassa runsaasti Maija Konttisen runoja.

17. SALO, Aukusti: Meidän lasten aapinen.

Kuvittanut Rudolf Koivu.

Esillä 7. painos. Otava 1945.

1. painos ilmestynyt 1935.

Aukusti Salo sisällytti aapiseensa vain kotimaisten kirjailijoiden tuotantoa ja suomalaista kansantietoutta. Aapisen yhteydessä otettiin käyttöön oppilaan omatekoinen työvihko.

18. HAAVIO, Martti: Iloinen aapinen.

Martti Haavio, Aili Konttinen, Ohto Oksala. Kuvittanut Eeli Jaatinen.

Esillä 14. muuttamaton painos. WSOY 1955.

1. painos ilmestynyt 1937.

Iloinen aapinen keskittyy kuvaamaan lasten leikkejä ja muita sosiaalisia tilanteita sen sijaan, että se tarjoaisi faktatietoutta lukemiseen opetteluun yhteydessä. Aapiseen liittyy askarteluvihko oppilaille ja ohjevihko opettajalle. Suositusta aapisesta on otettu näköispainoksia 2000-luvullakin.

A

19. HAAVIO, Martti: Kotiaapinen.

Martti Haavio, Aili Konttinen, Ohto Oksala. Kuvittanut Erkki Koponen. Esillä 18. painos. WSOY 1963.

1. painos ilmestynyt 1937.

Kotiaapisen kirjainkuvituksessa toistuvat pienet tontut. Lukemisto-osuus sisältää niin kansanrunoutta ja arkielämän kuvauksia kuin hengellisiä tekstejäkin.

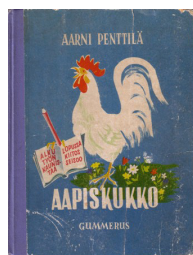
20. HEPORAUTA, F. A.: Lapsi laittaa aapisen.

Suomen lasten aapiseen liittyvä askarteluopas.

Laatineet F. A. Heporauta, Jussi Laurila, Severi Kantola.

WSOY 1937. Kuvasalkku, 69 lehteä.

Suomen lasten aapiseen liittyvässä askarteluoppaassa on oppilaalle aak-kosten opetteluun liittyviä tehtäviä sekä opettajalle ohjeistus harjoitusten toteuttamiseksi.

21. PENTTILÄ, Aarni: Aapiskukko.

Kuvittanut Asmo Alho.

Esillä 9. painos. Gummerus 1954.

1. painos ilmestynyt 1938.

Aapiskukon kuvittaja Asmo Alho on tunnettu Kieku ja Kaiku -sarjaku-
van piirtäjänä. Aapisessa korostetaan luetun sisällön ymmärtämistä ja
tavujako ilmaistaan erivärisellä taustalla tavuviivojen sijaan. Martti Haa-
vion Iloisen aapisen tavoin Penttilän Aapiskukko on suurten ikäluokkien
koulussa käyttämä aapinen.

22. PENTTILÄ, Aarni: Karjalan lasten aapinen.

Kuvittaneet Rudolf Koivu ja Aarne Nopsanen.

Otava 1942.

Esillä 1. painos.

Aapinen ilmestyi jatkosodan aikana, kun valloitetun Karjalan lapsille haluttiin opettaa suomea. Siinä on sekä suomen- että karjalankielistä tekstiä. Vuonna 1944 aapinen joutui neuvostovastaisena kiellettyjen kirjojen listalle.

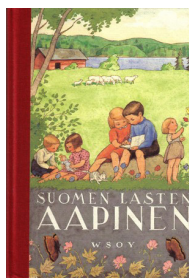
23. KEMILÄ, Dagmar: Luen ja kerron.

Alakansakoulun luku- ja puheaapinen. Laatineet Dagmar Kemilä, Paavo Kuosmanen. Kuvittanut Helga Sjöstedt.

Esillä 7. painos. Valistus 1956.

1. painos ilmestynyt 1950.

Lukemaan opettelun lisäksi aapinen sisältää myös puhe- ja esiintymisharjoituksia.

24. SUOMEN lasten aapinen.

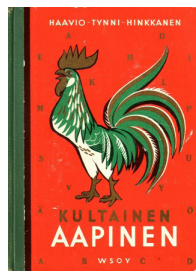
Uudistettu laitos. Toimittanut Kaisa Hälinen. Kuvittanut Rudolf Koivu.

Esillä 5. painos. WSOY 1988.

Näköispainos vuonna 1951 ilmestyneestä 1. painoksesta.

Aapisessa on otettu huomioon eritasoiset lukijat, jotta se olisi hyödyllinen mahdollisimman monelle lapselle.

A

25. HAAVIO, Martti: Kultainen aapinen.

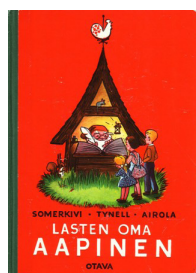
Laatineet Martti Haavio, Aale Tynni, A. Hinkkanen.

Kuvittanut Maija Karma.

Esillä 3. painos. WSOY 1958.

1. painos ilmestynyt 1956.

Kirjainten opetuksen yhteydessä opetellaan ääntämistä, minkä vuoksi sivujen alareunassa on runomittaisia hokemia. Lukemisto on ryhmitelty aihealueittain.

26. SOMERKIVI, Urho: Lasten oma aapinen.

Laatineet Urho Somerkivi, Hellin Tynell, Inkeri Airola.

Kuvittanut Usko Laukkanen.

Esillä 7. painos. Otava 1964.

1. painos ilmestynyt 1958.

Koivulan perheen elämästä kertova aapinen jakautuu kokonaisuuksiin juhlapäivien ympärille. Aapisessa on muun muassa Astrid Lindgrenin, Samuli Paulaharjun ja Anni Swanin tekstejä, ja siihen sisältyy suosittu Anni Tanni talleroinen -runo.

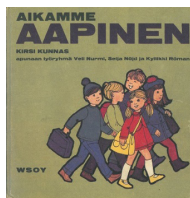
27. KUOSMANEN, Paavo: Opin lukemaan.

Lasten aapinen. Latineet Paavo Kuosmanen, Liisa Merenkylä, Pentti Merenkylä. Kuvittanut Heljä Lahtinen.

Esillä 8. painos. Valistus 1971

1. painos ilmestynyt 1962.

Jokaisella aapisen sivulla on pieni loru ääntämis- ja sujuvuusharjoituksena. Lorut on tarkoitettu opetella opettajan johdolla ulkoa tavaamatta niitä.

28. KUNNAS, Kirsi: Aikamme aapinen.

Kirsi Kunnas apunaan työryhmä: Veli Nurmi, Seija Nöjd ja Kyllikki Röman. Kuvittanut Elina Vanninen.

Esillä 3. painos. WSOY 1971.

1. painos ilmestynyt 1968.

Osa Aikamme aapiseen sisältyvistä tutuista Kirsi Kunnaksen runoista on julkaistu myöhemmin erillisissä runokirjoissa. Klassikkoaapinen sisältyi myös Suomen juhluvuoden 2017 kiertonäyttelyyn 100 esinettä Suomesta.

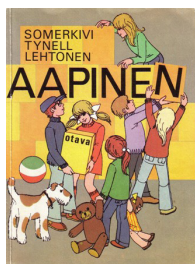
29. MIETTINEN, Mervi: Toisin sanoen. Aapinen: 1A

Laatineet Mervi Miettinen ja Auli Hakulinen. Kuvittanut Kristiina Koivu. Työryhmässä mukana Aila Palvo, Raija Tervomaa, Sirkka Vääriskoski.

Esillä 9. painos. Weilin + Göös 1980.

1. painos ilmestynyt Tammi 1972.

Suuraakkosin kirjoitettu aapinen on tehtäväpainotteinen ja siinä on paljon sekä kirjoitus- että piirustustehtäviä. Tavuviivojen tilalla on käytetty värikkäitä pystyviivoja. Kuvituksessa käytetään vahvoja värejä ja rajauksia.

30. SOMERKIVI, Urho: Aapinen.

Laatineet Urho Somerkivi, Hellin Tynell, Annikki Lehtonen.

Kuvittanut Franz Schatzlmayr.

Esillä 3. painos. Otava 1973.

1. painos ilmestynyt 1972.

Värikuvitus kuvaa enimmäkseen koulua ja lasten leikkejä, ja 1970-luvun muoti näkyy selvästi hahmojen vaatetuksessa. Aapisessa on paljon kirjoitus- ja piirustustehtäviä.

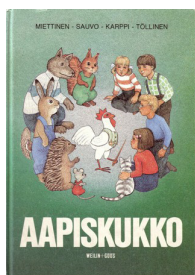
31. AAPISKUKKO.

Laatineet Mervi Miettinen ym. Kuvittanut Tini Sauvo.

Toimittanut Sirkka Varstala.

Esillä 2. painos. Weilin + Göös 1982.

1. painos ilmestynyt 1981.

1970-luvun toiminnallisten aapisten jälkeen palataan perinteisille linjoille. Kirjainaukeamilla on pastellisävyinen kuvitus ja lukemiston loppuosassa kerrotaan suomalaisista suurmiehistä Mikael Agricolasta Jean Sibeliukseen.

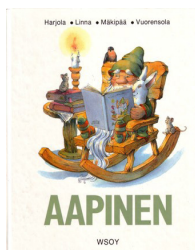
32. AAPINEN.

Laatineet Tuire Harjola, Helena Linna, Paula Mäkipää,

Leena Vuorensola. Kuvittanut Maija Ranta.

Esillä 4. painos. WSOY 1990.

1. painos ilmestynyt 1987.

Aapisessa Aapeli-tonntu johdattaa lapset lukemisen ja kirjoittamisen maailmaan. Aihepiirien valinnalla pyritään tukemaan lasten tunne-elämän kehitystä ja tekstissä on otettu huomioon eritasoiset lukijat. Aapinen on ilmestynyt myös Aapeli-nimisenä.

33. ILOINEN aapinen. Pienaakkoset.

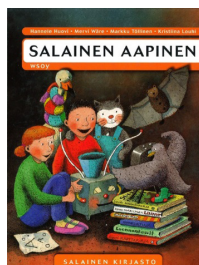
Laatineet Hannele Huovi, Mervi Wäre, Markku Töllinen.

Kuvittanut Jukka Lemmetty.

Esillä 14. painos. Weilin + Göös 2003.

1. painos ilmestynyt 1990. 4. uudistettu painos 1993.

Iloinen aapinen on juonellinen kokonaisuus, joka kertoo kahden nallen ja heidän ystäviensä matkasta Metsäkulman kouluun. Aapisesta on ilmestynyt myös suuraakkosin kirjoitettu versio.

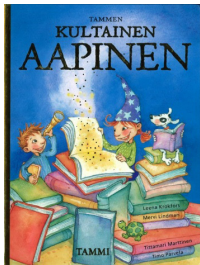

34. SALAINEN aapinen.

Laatineet Hannele Huovi ym. Kuvittanut Kristiina Louhi.

Esillä 1.–2. painos. WSOY 2001.

Aapisen teksti on kirjoitettu pienillä kirjaimilla, ja se sisältää paljon pieniä kuvitukseen liittyviä tehtäviä lapsille. Aapisesta on ilmestynyt myös suuraakkosin kirjoitettu selkokielen versio.

35. TAMMEN kultainen aapinen.

Laatineet Leena Krokfors ym.

Kuvittanut Mervi Lindman.

Esillä 3. painos. Tammi 2003

1. painos ilmestynyt 2002.

Värikkään aapisen kirjainaukeamien aloitusrunot ovat Tuula Korolaisen kirjoittamia. Kuvituksessa näkyy uudenlainen teknologia muun muassa sähköpostiviestien muodossa.

36. PIKKUMETSÄN aapinen.

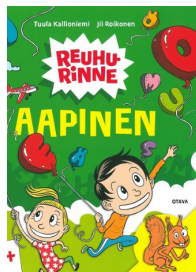
Laatineet Mervi Wäre, Marja-Kristiina Lerkkanen ym.

Kuvittanut Katri Kirkkopelto.

WSOY 2006.

Tässä aapisessa seikkailevat ihmisten lailla elävät metsän eläimet.

Aapisessa näkyy sekä luonnonsuojeluteema että lukemisen tärkeys, ja tekstissä on kuviin liittyviä kysymyksiä lapsille. Runot ovat Tuula Korolaisen ja Jukka Parkkisen kirjoittamia.

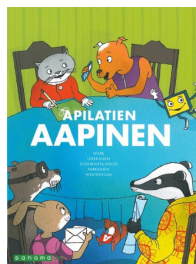
37. KALLIONIEMI, Tuula: Aapinen.

Kuvittanut Jii Roikonen.

Esillä 2. painos. Otava 2016.

1. painos ilmestynyt 2013.

Kuva-aapisen sarjakuvamainen kuvitus ja siinä esiintyvät hahmot liittyvät Tuula Kallioniemen suosittuun Reuhurinne-kirjasarjaan.

38. APILATIEN aapinen.

Laatineet Mervi Wäre, Marja-Kristiina Lerkkanen ym.

Kuvittanut Pia Westerholm.

Esillä 1.-3. painos. Sanoma Pro Oy 2017.

1. painos ilmestynyt 2014.

Apilatién aapisessa on paljon sen kuvitukseen liittyviä tehtäviä. Kuvituksessa näkyy sekä entisaika erilaisten askareiden kautta että nykyaika muun muassa tietokoneissa, joita aapisen eläinhahmot käyttävät.

A

Lähteet

Hyyrö, Tuula: Agricolan Abckiriasta se alkoi – lukemisen oppia ja opetusta halki vuosisatojen. - Kirjassa Mikael Agricolasta opin ja tutkimuksen tielle, Suomen kouluhistoriallinen seura 2007.

Kotkaheimo, Liisa: Suomalaisen aapisen viisi vuosisataa. Aapisten sisältö ja tehtävät kansanopetuksessa. University of Joensuu 1989.

Jaskari, Ulla: Aapiskirjallisuutta Agricolasta Aukusti Saloon ja meidän päiviimme. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti 1993.

Lehtonen, Ulla: Lastenkirjallisuus Suomessa 1543–1850. Kirjahistoriallinen tutkimus. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti 1981.

Lastenkirjainstituutti

Puutarhakatu 11 A, 33210 Tampere

Puhelin: 050 4632 786 (kirjasto), 050 4632 780 (toimisto)

Sähköposti:

kirjasto@lastenkirjainstituutti.fi